

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
T Ü R K T A R İ H K U R U M U

ISSN 0041-4255

BELLE TEN

DÖRT AYDA BİR ÇIKAR

Cilt : LXXX

Sa. 287

Nisan 2016

ANKARA – 2016

YABANCI OKULLAR VE KÜLTÜREL MİLLİYETÇİLİK: BURSA AMERİKAN KIZ KOLEJİ TANASSUR HADİSESİ (1928)

İDRİS YÜCEL*

Giriş

Bursa Amerikan Kız Koleji'nin Müslüman öğrencileri arasında ortaya çıkan tanassur olayı, başta öğrenci velilerinin, ardından da resmi makamların haberdar olmasıyla, 1928 yılının ilk aylarında Türk basınının gündemine yerleşir. Hayat Mecmuası'nın 2 Şubat 1928 tarihli sayısında *Tanassur Hadisesi* başlıklı anonim yazı, okurlarının dikkatini yabancı okullar mevzuuna çeker. Kimliği sonradan deşifre edilen bu imzasız yazının sahibi Avni Bey, halihazırda hiçbir Amerikalı ailenin ikamet etmemesine rağmen Bursa'da bir Amerikan lisesinin faaliyet göstermesinin sebebini merak etmiştir. Adana, Kayseri, İzmir ve İstanbul gibi şehirlerde neden Amerikan okulları vardır? İstanbul'da neden Avusturyalı, Fransız, Alman, İngiliz ve Amerikan kız ve erkek okulları açılmıştır? Avni Bey yazısında, temelde bu okulların kültürel esaslı bir Hıristiyanlık propagandası yürüttüğünü belirterek, buralarda öğrenim gören öğrencilerin milli bilinçten kopuk yetiştiklerini iddia etmektedir. Tarihi, Batılı bakış açısından dinleyen ve coğrafyayı ABD esaslı öğrenen öğrencinin, milli günlerin coşkusunu da bir formalite şeklinde "sönükleştirildiği" yabancı okul ortamında, aidiyet karmaşası yaşadığını söyler. Avni Bey, bu okulların Türk öğrencilerle dolup taşmasında, önce aileleri ardından da Milli Eğitim Bakanlığını suçlamaktadır. Buna göre aileler, snobizmin etkisi altında, çocuklarını yabancı okullara göndererek, aristokrat ve kibar bir imaj kazanmaya çalışmaktaydı. Protestan öğretmenin sergilediği nazik ve sofistike duruş, çocuklarının iyi derecede yabancı dil öğrenecek olması vaadi, aileleri etkileyen önemli hususlardandı. Avni Bey yazısında, "Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa, Fevzi Paşa ve sair Milli Mücadele önderlerini birer yabancı okul mezunu olarak tahayyül edebilir misiniz?" diye sormuştur.¹ Avni Bey'in yabancı okullar mevzuuna bir hayli vâkıf olduğu, yazıda yaptığı tespitler ve vurgulardan kolayca anlaşılmaktadır.

* Yrd. Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara / TÜRKİYE, iyucel@hacettepe.edu.tr

¹ "Tanassur Hadisesi" *Hayat*, 2 Şubat 1928, Sayı 62, C3. s. 1-3. Avni Bey, "aidiyet itibarıyla" yeni nesillerin milli ve kültürel değerlere bağlı yetişmesinin önemini yazısında ilginç bir örnekle vurgular. ABD başkanlık adayı New York Valisi Al Smith'in Katolik olması nedeniyle birçok çevrenin yaptığı acımasız eleştirilere maruz kaldığını aktarır. Ülke çapında, oldukça ılımlı basın organlarınınca dahi Papa'ya bağlı Katolik bir bireyin Amerikan halkının çıkarlarını savunamayacağı yönünde yoğun eleştiride bulunduğu belirtilir.

Bu analizin muhatabını teşkil eden Bursa'daki misyon faaliyetlerinin kökenleri, yaklaşık bir asır kadar gerilere gider.² 1810 yılında Boston'da kurulan ve Osmanlı topraklarında 1820'li yıllardan itibaren aktif faaliyet gösteren Amerikan Bord³, bu coğrafyadaki eğitim çalışmalarına 19. yüzyılın ilk çeyreğinde büyük bir hevesle başlamıştı. 1831 yılında, Bord'un meşhur misyoneri William Goodell, bölgedeki misyonların merkezi olmak üzere, faaliyetleri Osmanlı başkentinden yürütmüştü.⁴ Çok geçmeden, birçok önemli Osmanlı vilayetinde misyon örgütlenmeleri gerçekleştirildi. Osmanlı topraklarında yüzyıl boyunca devam eden okullaşma çalışmalarıyla varılan 20. asrın başlarında; küçük çaplı ilkel seviyedeki karma okuma-yazma kurslarından, kız-erkek liselerine, ilahiyat fakültelerine ve mezunlarını ABD'de doktora eğitimine gönderecek derecede, pozitif bilimlerin okutulduğu ileri düzeyli kolejlere kadar kapsamlı bir eğitim ağı örülmüştü.⁵ Kolejler arasında, Beyrut'ta *Suriye Protestan Koleji* (1866), Antep'te *Merkezi Türkiye Koleji* (1876), Bursa'da *Bursa Amerikan Kız Koleji* (1876), Harput'ta *Fırat Koleji* (1878), Merzifon'da *Anadolu Koleji* (1886), Tarsus'ta *St. Paul Koleji* (1888) ve İzmir'de *İzmir Uluslararası Koleji* (1903), Bord'un yüksek öğretim yükünü taşıyan önemli eğitim kurumlarıydı. Bütün bu faaliyetler neticesinde 1910 yılında, lise ve üzeri 55, ilköğretim düzeyinde 417 okul aracılığıyla, toplam 25.000

² Her ne kadar bahsi geçen yazının doğrudan muhatabının Amerikalı misyonerler ve Türkiye'de faaliyet gösteren diğer yabancı okullar olduğu aşikâr ise de Avni Bey yazısının sonuna diplomatik bir not ilâştirmekten geri kalmamıştır. Bu notta, ilgili değerlendirmenin muhatabının Amerikalılara ya da Avrupalılara ait okullardan ziyade, Türkiye'de yalnızca siyasi ve dini propaganda amacı güden yabancı okullar olduğu belirtilmiştir.

³ Orijinal adı American Board of Commissioners for Foreign Missions olan örgütün tarihçesine dair bkz. Oliver Wendel, *The Rise of The Missionary Spirit in America*, Porcupine Press, Philadelphia 1980; Joseph Tracy, *History of the American Board of Commissioners for Foreign Missions*, M. W. Dodd, New York 1842; William E. Strong, *The Story of the American Board*, The Pilgrim Press Boston 1910; Phillips C. Jackson, *Protestant America and The Pagan World: The First Half Century of American Board of Commissioners for Foreign Missions*, Harvard University Press, Cambridge, 1969; James A. Field, *America and the Mediterranean World 1776-1882*, Princeton University Press, Princeton, 1969.

⁴ Uygur Kocabaşoğlu, *Anadolu'daki Amerika*, Arba Yay., İstanbul 1989, s. 50.

⁵ Amerikan Bord'un Osmanlı sahasındaki eğitim faaliyetleri çok sayıda lisansüstü çalışmanın konusu olmuştur ve halen Bord'a ait kolej düzeyindeki eğitim kurumlarına ilişkin çalışmalar sürdürülmektedir. Bu çalışmalardan bazıları: Erdal Açıkse, *Amerikalıların Harput'taki Misyonerlik Faaliyetleri*, TTK, Ankara 2003; Gülbadi Alan, *Amerikan Board'un Merzifon'daki Faaliyetleri ve Anadolu Koleji*, TTK Yay., Ankara 2008; Alan Alfred Bartholomew, *Tarsus American School 1888-1988 The evolution of a missionary institution in Turkey*, Bryn Mawr College, PhD, Bryn Mawr 1989; Şamil Mutlu, *Osmanlı Devleti'nde Misyoner Okulları*, Gökkuşbuca Yay., İstanbul 2005; Özgür Yıldız, *Türkiye'de Amerikan Protestan Misyonerlerinin Faaliyetleri Çerçevesinde Bursa Şubesi (İstasyonu) 1834-1928*, Erciyes Üniversitesi, Basılmamış Doktora Tezi, Kayseri 2007. Robert Koleji'nin tarihçesi ile ilgili George Washburn'a ait *Fifty Years in Constantinople and Recollections of Robert College*, (Boston and New York 1909) başlıklı çalışmada kolejin kuruluşundan 1903 yılına kadar geçen süre içerisindeki faaliyetlerine dair oldukça ayrıntılı veriler bulunmaktadır. Bu çalışmalara ilaveten, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde, yabancı devletlere ait, pek çoğu misyonerlik odaklı sosyal ve kültürel kurum da söz konusudur. Bu kurumların bütüncül bir değerlendirmesi için bkz. Adnan Şişman, *XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devletinde Yabancı Devletlerin Kültürel ve Sosyal Müesseseleri*, ATAM Yay., Ankara 2006.

civarında talebe Bord'un rahle-i tedrisinden geçmekteydi.⁶ Bursa Amerikan Kız Koleji de 19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren bahsi geçen muazzam eğitim ağının bir parçası olmuş ve faaliyetlerini Cumhuriyet dönemine taşımayı başarmıştı.

Tarihçiler, Bursa Amerikan Kız Koleji'nin kapatılış olayını daha çok, Tevhid-i Tedrisat Kanunu'yla laikleşen Türk eğitim sistemine bağlamaya meyillidirler.⁷ Nitekim Müslüman öğrenciler arasında Hıristiyanlık propagandasında bulunulmasına ya da kısaca eğitim-öğretim kurumlarında dini propagandaya izin verilmeyeceğine dair politikalar sıklıkla vurgulanmıştır.⁸ Ancak, söz konusu tanassur hadisesinde, eğitimde laiklik prensibinin uygulanmasından ziyade; Osmanlı geçmişinin aksine, Cumhuriyet'in yaratmak istediği yeni insan ve yeni toplum projesine yönelik dış müdahalelere verilen bir tepkinin varlığı göz ardı edilmemelidir.

Orijinal metinleri Harvard Üniversitesi, Houghton Kütüphanesi'nde yer alan Amerikan Bord Arşivi'nin 1920'li yıllara ilişkin vesikaları, başta yargı süreci olmak üzere Misyon, Elçilik ve Türk Devleti üçgenindeki örtük iletişime dair önemli ipuçları barındırmaktadır.⁹ Bu çalışma, Bursa Amerikan Kız Koleji'nin kapatılış sürecinde, Avni Bey'in yabancı okulların işlevine dair mezkûr analizini sınamak üzere, Bord misyonerlerinin bahsi geçen dönemdeki rapor ve yazışmalarını tahlile tabi tutmayı hedeflemektedir. Bu tahlil, Bursa Amerikan Kız Koleji'nin Amerikalı öğretmenlerinin, bahsi geçen tanassur olayı çerçevesinde yargı önüne çıkarılışlarına ve yeni Türkiye'nin yabancı okullar karşısındaki tutumuna dair bir dizi problematik üzerine ışık tutma umudu taşımaktadır.

Bursa'da Amerikalı Misyonerler ve Bursa Amerikan Kız Koleji

Bursa'daki Amerikan misyonerliği, 19. yüzyılın ikinci çeyreğine dek uzanır. Eski Osmanlı başkentinde ilk misyon örgütlenmesi 1830'lu yıllardadır. Misyoner Benjamin Schneider, Bursa'ya 1834 yılında ulaşmış,¹⁰ onun öncülüğünde, toplam

⁶ Strong, *a.g.e.*, s. 497. Amerikan Bord'un Batı, Doğu, Merkezi Türkiye ve Avrupa Türkiye misyonlarına dair 20. Yüzyılın ilk çeyreğindeki istatistiki veriler için bkz. ABCFM Arşivi, Reel 582, Reel 617, Reel 653, Reel 712.

⁷ Örneğin Fahir Armaoğlu, Bursa Amerikan Kız Koleji'nin kapatılmasıyla ilgili olarak "Konu, tam anlamı ile 'laik-dinci eğitim' çatışmasından başka bir şey değildi" der. Ancak Armaoğlu'nun çalışması, 1927-28 yıllarında Türkiye'deki Amerikan diplomasisi ve Amerikan okullarıyla ilgili oldukça değerli analizlere de yer vermektedir. İlgili çalışma için bkz. Fahir Armaoğlu, "Türkiye'de Amerikan Okulları Krizi 1927-1928", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı 37, Cilt XIII, Mart 1997, s. 1-30.

⁸ Ayten Sezer, *Atatürk Döneminde Yabancı Okullar*, TTK, Ankara 1999, s. 53. Hayri Yıldırım, *Bursa Amerikan Kolejinin Misyonerlik Davası*, Kum Saati Yay., İstanbul 2001.

⁹ Türkiye'de Bilkent ve Erciyes Üniversitelerinde, Harvard Üniversitesi'nden temin edilmiş mikrofilm formatında birer ABCFM Arşivi yer almaktadır. Her iki kuruluştaki yer alan mikrofilmler, örgütün Osmanlı Devleti'nin son yüzyılı boyunca göstermiş olduğu faaliyetlerin tamamını kapsar niteliktedir. Ancak Cumhuriyet Dönemine ilişkin belgeler, maalesef henüz mikrofilm formatında bulunmamasına binaen Harvard Üniversitesi bünyesindeki Houghton Kütüphanesi'nde araştırmacıların hizmetine sunulmaktadır. Bu araştırmacının konusunu teşkil eden Bursa Amerikan Kız Koleji'ne dair belgeler bahsi geçen kütüphaneden Fulbright Komisyonu'nun sağlamış olduğu araştırma bursu bünyesinde tarafımızdan temin edilmiştir.

¹⁰ Strong, *a.g.e.*, s. 93.

dört Amerikalı personel ve birkaç yerli yardımcı eşliğinde bir “Misyon İstasyonu” olarak tesis edilen Bursa Şubesi’nde, ilk Protestan Kilisesi 1848 yılında faaliyete geçmişti.¹¹ Bursa misyon istasyonu, Osmanlı Döneminde gerçekleştirilen sosyal yardım faaliyetleri, yetimhane çalışmaları, ilk, orta ve lise düzeyindeki eğitim kurumları ve şehrin ilk Protestan Kilisesi ile oldukça aktif bir şubeydi. Bursa Amerikan Kız Koleji, 1876 yılında Ermeni ve Rum öğrenciler üzerinde tedrisata başladı.¹² Okul, II. Meşrutiyetin ilanına dek istisnalar haricinde yoğunlukla gayrimüslim öğrenciler üzerinde faaliyet gösterdi. Ancak 1908 sonrası esen hürriyet havası Bursa Amerikan Kız Koleji’nin öğrenci portföyünü genişletmesine olanak tanıdı. Müslüman öğrencilerin bu tip okullara devamının yasak olmasına rağmen, bu tarihten sonra okula Türk öğrenciler de artan oranlarda kabul edildi. Bord misyonerleri Gregor-yen/Katolik Ermeni ve Ortodoks Rum öğrencilerine yönelik yürüttükleri standart propaganda faaliyetlerini, 1910’lu yıllarda Türk öğrencilere de uygulamaktan çekinmediler. Örneğin İncil derslerine ve sabah dualarına Türk öğrencilerin de katılımı zorunlu tutulmuş ve veliler bu duruma tepki göstermişti.¹³

Cumhuriyetin ilanını takip eden süreç, yabancı okullar ve eğitim-öğretim hususunda bir dizi yeni düzenlemeye şahit oldu. Bununla birlikte, 1920’li yıllarda birçok yabancı okul mevcudiyetini devam ettirmeyi başarmıştı. İşte bu noktada, 1924 yılında uygulamaya konulan Tevhid-i Tedrisat Kanunu, Türk eğitim tarihinin önemli bir kilometre taşıdır. Bu yasa temelde, eğitim ve öğretimin merkezleştirilmesi, laikleştirilmesi ve eğitim aygıtlarının devlet kontrolü altına alınmasını hedeflemişti.¹⁴ Mustafa Kemal Paşa ve Cumhuriyetin yeni yöneticileri, hem imparatorluk, hem de cumhuriyet tecrübelerini bir arada yaşayıp, *eski* ile *yeni* dikotomisinin derûnuna vâkıf olma şansını elde etmişlerdi. Dolayısıyla bu kadrolar, özellikle kapitülasyon merkezli, kimi zaman zımnî ve çoğu zaman aşıkâr nitelikli Batı menşeli kolonyal uygulamaların ulusal bağımsızlığa düşürdüğü gölgenin iyiden iyiye farkındaydılar. Nitekim Cumhuriyetin ilanını müteakip Batılı ülkelerle gerçekleştirilen diplomasi manevralarında, ulusal bağımsızlığı zedeleyecek her türlü tutum ve söylem karşısında ihtiyat gösterildi. Bu yaklaşımdan ülkenin dört bir yanında faaliyette bulunan yabancı okulların da payını alacağına hiç şüphe yoktu.

¹¹ İdris Yücel, *Kendi Belgeleri Işığında Amerikan Board’ın Osmanlı Ülkesindeki Teşkilatlanması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri 2005, s. 100. Bursa İstasyonu’nun kuruluşu, merkeze bağlı dış istasyonlar ve şehir merkezindeki eğitim faaliyetlerinin istatistiksel bir değerlendirmesi için adı geçen çalışmaya bakınız.

¹² Bursa’da Amerikan Bord misyoner cemiyetine ait İnas (Kız) Mektebi’nin ve sair binaların vergilendirilmesi hususunda II. Meşrutiyet Döneminde yaşanan gelişmeler hakkında bkz. BOA. HR. HMS. İŞO. 71/1-2.

¹³ Yıldız, *a.g.l.*, s. 208.

¹⁴ Tevhid-i Tedrisat Kanunu’nun detayları ve Türk eğitim sistemindeki rolüne dair tartışmalar için bkz. Seçil Akgün, “Tevhid-i Tedrisat”, *Cumhuriyet Dönemi’nde Eğitim*, İstanbul 1983. s. 37-48.

I. Dünya Savaşı yıllarında faaliyetleri durdurulan Bursa Amerikan Kız Koleji, Mondros Mütarekesi'ni izleyen günlerde çalışmalarına 12 öğrenci ile yeniden başlamıştı. Milli Mücadele sırasında verilen araların ardından okul, faaliyetlerini Lozan sonrasında 4 öğrenci ile sürdürmüştü.¹⁵ Bu dönemde, okulun müdavimlerinin neredeyse tamamı Türk öğrencilerdi. Esasen bu, Osmanlı Devleti'nin son asrı boyunca Amerikan Bord misyonelerinin hayalini kurdukları bir manzara olarak telakki edilebilir; Amerikalı öğretmenlerin avuçları içerisinde, öğrenmeye ve yögrülmeye aç, üstelik yatılı surette yüzlerce Müslüman ve Türk öğrenci!¹⁶ Nitekim Amerikan Bord, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş aşamasında “tamam mı devam mı” tartışmasında, *Dolaylı Hıristiyanlaştırma (Unnamed Christianity) metodunu* benimseyerek misyonlarını sürdürme kararı almıştı.¹⁷ Öte yandan, Bord adına bu tabloya uygun olmayan tek öğe, Cumhuriyet kadrolarının eğitim ve öğretimde laikliği ve milli eğitimi benimseyen kararlı yaklaşımıydı.

Tanassur Hadisesi

Bu şartlar altında, bu iki yaklaşım arasındaki en önemli kırılma, 1928 yılında Bursa Amerikan Kız Koleji öğrencileri arasında ortaya çıkan tanassur olayıyla

¹⁵ ABCFM Arşivi, 16.9.1. Vol. 4. No: 244. *Jeannie L. Jillson*, 12 Mart 1928. Bölgedeki Ermeni ve Rum nüfusunun eskiye nazaran azalması ve geriye kalanların çoğunluğunun da İstanbul'da yaşıyor olması, bazı Bord misyonelerinin artık Anadolu sahasında faaliyet göstermenin bir gerekçesi kalmadığını düşünmesine yol açtı. Ancak misyonerler için yeni bir ışık vardı. Osmanlı Devleti'nin parçalanış sürecinde misyonerlerin inceden incede ilgi odağı haline gelen geniş bir Müslüman nüfus söz konusuydu. Bu süreçte özellikle misyon hastaneleri aracılığıyla Müslüman kesimle rahat bir biçimde iletişim kurulabilmişti. Müslüman-Türk halkın misyon okullarına olan ilgisi de ortadaydı. Üstelik yeni kurulmakta olan Türkiye Cumhuriyeti, okullaşma ve tedrisat hususlarında misyonerlerin tecrübelerine ihtiyaç duyacaktı. Bu şartlar altında Müslüman nüfus yeni hedef kitle olarak belirlendi.

¹⁶ William E. Strong, Enoch F. Bell, *Survey of the Fields 1918-1919*, Boston 1919, s. 24. Osmanlı Devleti'nin son asrında, Tanzimat Döneminde gerçekleşen tanassur olaylarıyla ilgili genel bir değerlendirme için bkz. İlber Ortaylı, “Tanzimat Döneminde Tanassur ve Din Değiştirme Olayları”, *Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu, Ankara 31 Ekim-3 Kasım 1989*, TTK Yay, Ankara 1994. ss. 481-187.

¹⁷ Harvard Üniversitesi Houghton Kütüphanesi Özel Koleksiyonu, Henry Harrison Riggs, *ABCFM History in Turkey 1910-1942, Beginning Again in the Turkey Missions*, s. 16., Roger R. Trask, “Unnamed Christianity in Turkey during the Atatürk Era” *Muslim World*, LV, January 1965, s. 66-76. Eğitim alanında sürdürülen bu örtük politikanın detaylarına dair Bord'un bölge sekreteri Fred Field Goodsell ve misyoner Edward Perry arasında geçen yazışma için bkz. ABCFM Arşivi, 16.9.1. Vol. 4. No: 234. *Edward Perry'den Fred Field Goodsell'e*, 11 Şubat 1928. Ayrıca belirtmek gerekir ki, 1920'li yıllarda, şartlar zorlanarak ısrarla devam ettirilmeye çalışılan misyonerlik faaliyetleri, hiçbir zaman Osmanlı Dönemindeki yoğunluğa ulaşamadı. Bunda en büyük etken, ülkenin laik bir yapıya bürünmesi ve Hükümet yetkililerinin misyon faaliyetleri karşısında takındıkları olumsuz tavırdı. Buna paralel olarak Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren hızla gelişmekte olan Türk eğitim ve sağlık sistemi, Bord açısından oldukça olumsuz sonuçlar doğurdu. Böylece bu dönem içerisinde yeniden canlandırılmaya çalışılan kurumların birçoğu başarısızlıkla karşılaştı. Merzifon'da bulunan *Anadolu Koleji*, Selanik'e ve Antep'te bulunan *Merkezi Türkiye Koleji* Halep'e transfer edildi. İzmir'de bulunan *Uluslararası Kolej* bir süre sonra kapandı ve okul, Beyrut'a transfer oldu. Harput, Van, Mardin ve Sivas'taki çalışmalar tamamen terk edildi. Bord'un faaliyetleri yoğun olarak İstanbul, İzmir, Kayseri, Adana ve Antep gibi belirli merkezlerle sınırlandı. 1929 Ekonomik Buhran ve sonrasında süreç, Bord'un faaliyetlerini kısıtlamasına ve hatta bir kısım personelini işten çıkarmasına yol açtı.

yaşandı. Bu olay, Cumhuriyetin ilanından itibaren zımnen sürdürülen misyonerlik faaliyetlerini, kamuoyunun ve resmi makamların gündemine taşımış, yabancı okulların gerçek fonksiyonunun basın aracılığıyla derinlemesine tartışılmasını sağlamıştı. Kolejde gerçekleşen tanassur olayının ve sonrasında yaşanan yargı sürecinin baş aktörleri şunlardı:¹⁸

Amerikalı Misyonerler: Bursa Amerikan Kız Koleji Müdürü Jeannie L. Jillson, Öğretmen Edith Sanderson, Öğretmen Lucille Day.

Kamuran ve Nemika: Emekli asker Rıza Bey'in büyük kızı Kamuran, 1926 yılında Bursa Amerikan Kız Koleji'nden mezun oldu ve sonrasında aynı okulda sekreter ve odacı sıfatıyla istihdam edildi. Nemika ise halihazırda Koleji'nin 9. sınıf öğrencisiydi.

Muadelet: Matbaacı Vasıf Necdet Bey'in kızı.

Seniha: Erenköylü Miralay Talat Bey'in kızı.

Sabiha: Dr. Yusuf Sadi'nin kızı. Bursa Amerikan Kız Koleji'nden 1926 yılında mezun oldu. İstanbul Üniversitesi'nde öğrenci idi.

Behice Hanım: Bursa Amerikan Kız Koleji'nde 13 yıl boyunca öğretmen olarak görev yapmış ve 1927'nin Haziran ayında işten atılmıştı.

Misyoner H. H. Kreider, Bord Merkezine gönderdiği 8 Şubat 1928 tarihli raporunda, gelişmeleri genel hatlarıyla özetler. Buna göre Sabiha, Edith Sanderson'a gelerek, ruhsal durumunun iyi olmamasına binaen, kendisini dini bilgilerle rahatlatmasını talep eder. Fakat Sanderson, Sabiha'nın Türk uyruklu olması nedeniyle, kendisiyle dini konular hakkında konuşmasının yasak olduğunu ifade eder. Bu noktada Sabiha, kendisinin İtalyan olduğunu söyler ve böylece ikili arasındaki dini sohbet başlar. Fakat belirtmek gerekir ki esasen Sabiha Türk'tür ve herhangi bir biçimde İtalyan kökeni söz konusu değildir. Üstelik Bord misyonerlerinin uzunca süredir bir arada buldukları Sabiha'nın etnik kökenleri hususunda bilgi sahibi olmamaları da ihtimal dışı görünmektedir. Öte yandan Sabiha, çok geçmeden, ailevi sorunlar yaşayan Muadelet ve Seniha'yı, Sanderson'la gerçekleştirdiği dini sohbetlere dâhil eder. Sanderson, bu öğrencilere birer İncil kopyası vererek, onları doğrudan Hıristiyanlığa davet eder. Muadelet benzer dini sohbetleri Lucille Day ile de yoğun bir biçimde sürdürür.¹⁹ Okulda sekreter ve odacı olarak görev yapan Kamuran ile kardeşi Nemika da Muadelet, Seniha ve Sabiha gibi benzer şekilde Hıristiyanlık ve İncil'e sempati duymaya başlarlar.

Bu safhada, devreye Behice Hanım ve kendilerini “Uyanık Yavrular” olarak niteleyen bir grup öğrenci girer. Behice Hanım, uzun süredir Bursa Amerikan Kız Koleji'nin öğretmen kadrosunda yer almasına rağmen 1927 Haziran ayında, lise

¹⁸ ABCFM Arşivi, 16.9.1. Vol. 4. No: 226.

¹⁹ ABCFM Arşivi, 16.9.1. Vol. 4. No: 226.

düzeyinde ders verme yeterliği bulunmaması hasebiyle görevden uzaklaştırılmıştır. Bord misyonerleri, uzaklaştırılma sonrasında Behice Hanım'ın okula gelerek bir dizi tehditte bulunduğunu ve pek yakında basının okula dair haberlerle çalkalanacağını söylediğini aktarmıştır.²⁰

Raporlardan anlaşıldığı üzere, bahsi geçen Türk öğrenciler, Behice Hanım'ın danışmanlığında Hıristiyanlık etkisindeki öğrencileri takibe başladılar. Takibatın kırılma noktası, 4 Aralık 1927 tarihinde Muadelet'in günlüğünün çalınması vakası oldu. Bursa Amerikan Kız Koleji öğrencilerinden Hamide, okuldan iki kız arkadaşıyla birlikte 24 Aralık'ta, Bursa Milli Eğitim Müdürlüğü'ne gelerek Kamuran, Seniha, Muadelet ve Nemika'nın Protestanlığa geçtiğini iddia etti. Ayrıca Hamide, Seniha ve Muadelet'e ait günlükleri ve iki İngilizce kitabı da yetkililere teslim etti. Bunun üzerine Milli Eğitim Müfettişi Necip Bey, çok geçmeden Bursa Amerikan Kız Koleji'nin eski öğretmenini Behice Hanım ile yukarıda isimleri geçen hem iddia sahibi, hem de iddianın muhatabı öğrencileri soruşturmaya tabi tuttu.²¹ Müfettiş Necip Bey, hazırladığı raporu 16 Ocak 1928'de üst mercilere sundu. Bakanlık görevlisi Başmüfettiş Hasan Ali Bey ve Behçet Bey, olayı teftiş etmek üzere 20 Ocak'ta Bursa'ya gelerek bahsi geçen öğrenciler arasında soruşturmalarda bulundular. Böylece Bakanlık emriyle, 31 Ocak 1928 tarihinde, aralarında polislerin de bulunduğu 8 görevli, "dini propaganda" gerekçesiyle, öğrencileri tahliye ederek, Bursa Amerikan Kız Koleji'ni kapattı. Öğrencilerin çoğu şehirdeki ortaokul ile Erkek Lisesi'ne transfer edildi.²² Ayrıca Mekâtib-i Hususiye Talimatnamesi'nin 37. Maddesi gereğince, Okul Müdürü Bayan Jillson ile öğretmenler Bayan Lucille Day ile Sanderson hakkında savcılığa suç duyurusunda bulunuldu. Savcılık 4 Şubat tarihi itibarıyla Amerikalı öğretmenleri, Ceza Kanunu'nun 526. Maddesine dayanarak Sulh Ceza Mahkemesi'ne sevk etti.²³ Ceza Kanunu'nun 526. Maddesi, yasalara karşı gelmek suçuna binaen bir ay hafif hapis cezası ve 50 Lira para cezası öngörmekteydi. Mekâtib-i Hususiye Talimatnamesi'nin²⁴ 37. Maddesi ise öğrenciyi kendi din ve mezhebi dışındaki bir inanç grubuna dair dini eğitim ve ibadete teşvik etmenin suç olduğunu belirtmekteydi.²⁵

²⁰ ABCFM Arşivi, 16.9.1. Vol. 4. No: 225. *Informal Report Concerning the Closing of American Girls' Lycee*, 3 Şubat 1928.

²¹ İhbarda bulunan öğrencilerin tam isimleri, Nevri Karanfil, Nihal Rasim, Bereket Hilmi, Münevver Zühdü, Leman Nusret, Ferhande Ali, Mediha Şükrü, Vedia Hüsnü, İffet Rafet ve Melek Mahmut'tur.

²² ABCFM Arşivi, 16.9.1. Vol. 4. No: 225. E. Perry, *Informal Report Concerning the Closing of American Girls' Lycee*, Brousa.

²³ ABCFM Arşivi, 16.9.1. Vol. 4. No: 246. *Fred Field Goodsell'den Mabel E. Emerson ve Ernest W. Riggs'e*, 15 Mart 1928.

²⁴ Mekâtib-i Hususiye Talimatnamesi'nin tam metni için bkz. Tebliğler Dergisi, 11-18 Ağustos 1941, C 3, Sayı: 132-133. s. 214-219. Bu talimatnamenin değerlendirmesi için ayrıca bkz. Mutlu, *a.g.e.*.

²⁵ Mekâtib-i Hususiye Talimatnamesi'nin 37. Maddesinde, öğrenciyi ait olmadığı din ve mezhep dışındaki herhangi bir dini inanın eğitime tabi tutmanın ve de istemli ya da istemsiz olarak bu dine ait seremonilerde yer almasını sağlamanın yasa dışı olduğu belirtilmektedir.

İddianame

1830'lu yıllardan itibaren Osmanlı topraklarında yüzlerce okul inşa etmiş ve çoğunlukla gayrimüslim tebaa arasında kayda değer hiçbir kısıtlamaya maruz kalmaksızın eğitim faaliyeti sürdürmüş olan Bord misyonerleri için Bursa Amerikan Kız Koleji'nin kapatılışı, şüphesiz önemli bir olaydı. Bord'un bölge sorumlusu Fred Field Goodsell, Boston'da bulunan örgüt merkeziyle gerçekleştirdiği yazışmalarda, başta yargılama süreci olmak üzere gelişmeleri bütün detaylarıyla paylaşmaktaydı. Bu raporlarda, iddianamenin detaylarına, yani "suçun" doğasına dair önemli ipuçları yer almaktadır.

Rapora göre, Koleji'nin eski Türk öğretmeni Behice Hanım, 12 başlık halinde iddianame niteliğinde bir ifade vermiştir. Behice Hanım'ın iddiasına göre Sander-son, kız öğrencilerle örtük bir iletişim içerisine girerek, dini propaganda yapmıştır. Kamuran, Nemika, Muadelet ve Seniha, bu iletişimden fazlasıyla etkilenmiş ve Protestanlığa dair ritüelleri ve gelenekleri uygulamaya başlamışlardır. Öğretmenlerden Bayan Lucille Day de kızlarla yürüyüşlere çıkarak, dini sohbetler gerçekleştirmiştir. Benzer şekilde, Okul Müdiresi Bayan Parsons da diğer öğretmenler gibi Protestanlık propagandası faaliyetinden geri kalmamıştır.²⁶

Yine iddiaya göre, 1924 yılında dini eğitimin yasaklanmasını takiben okulda Ahlak Eğitimi adı altında dini içerikli derslere devam edilmiş ve bu öğretilere uyum göstermeyen öğrencilere düşük notlar verilmiştir. Behice Hanım'a göre dini eğitim, son dört yıl boyunca (1923-1927 yılları arasında) özel bir surette sürdürülmüş; öğretmenler, bu konulara ilgi gösteren öğrencilerle özel iletişim içerisine girmişlerdir.

İddianamenin devamından anlaşıldığı üzere Behice Hanım, Amerikalı öğretmenleri, dini öğretileri söylemsel ve psikolojik bir boyutta sürdürmüş oldukları yönünde suçlamaktadır. Buna göre Bayan Jillson ve Parsons, pazar gününün kutsal bir gün olduğunu ifade ederek, buna saygı göstermeyen öğrencileri tehdit etmiş ve cezalandırmışlardır. Örneğin 1927 yılının Mayıs ayında Bayan Jillson, Nikion, Vicdan ve Vedia isimli üç kız öğrenciye, pazar gününün kutsiyetine saygı göstermeyerek bahçede oynadıkları için ceza vermiştir. Benzer şekilde Amerikalı öğretmenler, İslami bayram ve tatil günlerine itina gösteren öğrencilerle, giyim kuşamlarının güzelliğine dair iğneli sözler kullanarak alay etmişlerdir. Hatta Bayan Lucille Day, bazı günlerde sınıf dışı ortamlarda ilahiler okuyarak, öğrencilerin ilgisini çekmeye çalışmıştır. Okulu ziyaret eden Amerikalılara, öğrencilere dış firçalamayı ve saç taramayı Bayan Anderson'ın öğrettiği söylenmiş, bu çerçevede öğrenciler alaycı bir psikolojik yaklaşıma maruz bırakılmıştır.²⁷

²⁶ ABCFM Arşivi, 16.9.1. Vol. 4. No: 249 *Behice Hanım's Charges Against the American Ladies of the Brousa School.*

²⁷ ABCFM Arşivi, 16.9.1. Vol. 4. No: 249. *Behice Hanım's Charges Against the American Ladies of the Brousa School.*

İddianamenin devamında Behice Hanım, yemek öncesinde öğretmenlerce yapılan duaya ve akabinde saygı duruşuna öğrencilerin katılmalarının zorunlu olduğunu belirtmektedir. Ayrıca Protestanlığa sempati gösteren öğrenciler, özel ilgiye tabi tutulmuşlardır. Örneğin bu öğrenciler, basit bir baş ağrısında dahi yatağa yatırılmış ve iyi yiyeceklerle beslenmişlerdir. Aynı ilgi, diğer kızlara gösterilmemiştir. Son olarak Behice Hanım, sekreteryada görevli Kamuran'ın çalışan olarak gösterilmediğini ve böylece vergi kaçırıldığını eklemiştir. Behice Hanım ifadesini, Amerikalı öğretmenlerin, masum Müslüman Türk kızlarını ilk etapta ahlaki ve dini surette erozyona tabi tuttuğu ve sonrasında sürekli olarak kendi ülkelerinin kutsiyetinden bahisle onlara Amerikan kültürünü aşıladıkları, böylece Türklerden nefret etmelerine yol açtıkları beyanıyla tamamlar.

İddianamede dikkat çeken en önemli husus, okuldaki misyonerlik faaliyetlerinin Osmanlı Döneminde olduğu gibi doğrudan değil, özel bir surette sürdürülüyor olmasıdır. Nitekim bunu, Bord'un Cumhuriyetin kuruluş yıllarındaki rapor ve yazışmaları da doğrular niteliktedir.²⁸ Dikkat çeken ikinci önemli husus, sürdürülen misyonerlik faaliyetlerinin örtük bir boyuta hapsolmasına binaen, propagandanın söylemsel ve psikolojik bir çerçeve kazanmış olmasıdır. Son olarak, Protestanlığa sempati duyan Kamuran, Seniha ve Muadelet gibi öğrencilerin gördüğü özel ilgi ve öğretmenleriyle gerçekleştirdikleri yürüyüşler, sohbetler, ezcümle, kurdukları samimi iletişim, diğer kız öğrenciler tarafından doğal olarak kıskanılmıştır. Nitekim bu durum, bahsi geçen öğrenciler ile Amerikalı öğretmenler arasındaki iletişimin, sıkı bir göz hapsinde tutulmasına ve hatta günlüklerin dahi gizlice ele geçirilmesine yol açmıştır.

Bu bilgiler ışığında ilk duruşma, 13 Şubat 1928 tarihinde gerçekleştirildi. Bayan Jillson, Lucille Day ve Anderson Sulh Ceza Mahkemesi'nde yargılandılar. Aralık 1927 tarihinde patlak vermesinden itibaren tanassur olayını yakından takip eden Cumhuriyet Gazetesi, 14 Şubat 1928 tarihli nüshasında, ilk duruşmanın detaylarına yer verdi. Duruşmaya halk ile yerli ve yabancı gazeteciler yoğun ilgi gösterdi. Duruşma günü, erken saatlerde birçok insan duruşma salonunu, adliye koridorlarını doldurmuş ve hatta sokağa taşmıştı. Amerikalı gazeteciler de salonda yerlerini almışlardı. Hâkim, Nizamettin Bey, savunma avukatı ise Ali Haydar Bey'di. Şahit olarak Behice Hanım söz almış ve okulda öğrencilerin çoğunun Protestanlığa sempati duymaya başladığını belirtmişti. Akabinde mahkeme heyeti, din değiştirmiş öğrencilerden birini dinlemişti. Bu öğrenciye, ifadesi öncesinde Kuran-ı Kerim üzerine yemin ettirilmedi.²⁹

²⁸ Bord'un Cumhuriyetin ilk yıllarındaki yeni stratejisi için ayrıca bkz. İdris Yücel, "A Missionary Society at the Crossroad: American Missionaries During the Collapse of the Ottoman Empire", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi CTAD*, Sayı 15, Bahar 2012. ss. 51-68.

²⁹ *Cumhuriyet Gazetesi*, 14 Şubat 1928.

Behice Hanım'ın iddiaları, diğer şahitlerin görüşleriyle desteklenerek detaylandırıldı: Din değiştirdiği iddia edilen kızların diğer öğrencilerin girişine müsaade edilme-
yen meyve bahçesine girerek, orada Protestanlığa dair kitaplar okumaları; öğrencilere
Ave Maria isimli dini temalı şarkının dinletilmesi; Sanderson ve Day'ın kızlarla dini
içerikli sohbetler ederek, onlara birer İncil vermesi; okulun temelde bir dini kuruluş
olması vs.³⁰ Bütün bu iddialar, Muadelet'in günlüğüne not ettiği dini içerikli çok sayı-
daki aktivite ile desteklenmişti. Örneğin Muadelet günlüğünün 24 Nisan sayfasında,
o gün İncil'den *Elçilerin İşleri (Chapters of Acts)* başlıklı bölümleri okuduklarını ve huzur
dolduğunu; 25 Nisan'da, sürekli İsa'yı düşündüğünü, Sanderson'ın kendilerine Protes-
tanlıkla ilgili okumaları gereken bir kitap listesi verdiğini; 26 Nisan'da, Sanderson'ın,
Muadelet ile arkadaşları Nevsin, Şahide, Münevver, Seniha ve Nemika'ya İncil'den
bölümler okuduğunu ve kendilerinin bu bölümleri ezberlerinde tutmaya çalıştıklarını;
4 Mayıs'ta sabah okumalarının harika geçtiğini ve 7 Haziran'da hayatındaki büyük
değişikliği Sanderson'ın sayesinde yaşadığını not etmektedir.³¹

Görünüşe göre, okuldaki belirli öğrenciler üzerinde misyonerlik faaliyetlerinin
sürdürüldüğü pek açıktır. Nitekim tüm iddialar bir yana, Muadelet'in günlüğü, San-
derson'ın açık bir biçimde Muadelet ve arkadaşları üzerinde misyonerlik provasında
bulduğunu gösterir. Öyle ki, Lucille Day, 16 Şubat tarihli yazışmada, iddiaların
önemli bir kısmını kabul eder. Day itirafında, 1925 yılı Paskalya sabahında Mua-
delet, Nemika ve Seniha ile yürüyüşe çıkıp, onlara İncil'den bölümler okuduğunu;
mezuniyeti sonrasında Kamuran'a bir İncil hediye ettiğini; Seniha ve Muadelet'e
“*The Nightingale of the Psalms*” ve “*Golden Treasury*” başlıklı dini risaleleri verdiğini;
sınıf dışında bu öğrencilerle kişisel bazda dini sohbetler gerçekleştirdiğini kabul et-
mektedir.³²

İkinci duruşma, 5 Mart'ta gerçekleştirildi. İlk duruşmadaki gibi, gayet ilgili
bir kalabalık ve Amerikalı muhabirler hazır bulundu. Kolej'in eski öğretmenlerin-
den Muhtar Bey, okulda dini propagandanın gerçekleştirildiğini, ancak elinde buna
dair somut delillerin bulunmadığını söyledi. Ayrıca Muhtar Bey, Protestanlaşan
bir Türk'ün Türk kalıp kalamayacağı sorusuna, “Bunun mümkün olamayacağını,
çünkü Türklük ile İslam'ın birbiriyle sıkı sıkıya bağlı olduğunu” söyleyerek cevap
vermiştir.³³ Akabinde, öğrencilerin günlükleri ve Sanderson ile Day tarafından ger-
çekleştirilen dini sohbetler üzerinde yoğunlaşmıştır. Misyoner Edward T. Perry,
duruşmaların olumlu bir hava içerisinde gerçekleştiğini aktarmakla birlikte temelde
iki hedeflerinin olduğunu belirtir: Öncelikle Okul Müdiresi Bayan Jillson'ın olaylara
hiç bir biçimde müdahil olmadığını ispatlamak suretiyle okulun yeniden açılmasını

³⁰ ABCFM Arşivi, 16.9.1. Vol. 4. No: 252. *Notes of the First and Second Sessions of the Brousa Trial.*

³¹ Muadelet'in günlüğündeki detaylar için ayrıca bakınız. ABCFM Arşivi, 16.9.1. Vol. 4. No: 250. *Selections from Madelet's Notebook.*

³² ABCFM Arşivi, 16.9.1. Vol. 4. No: 255. *Defense of Lucille Day*, 16 Şubat 1928.

³³ Cumhuriyet Gazetesi, 6 Mart 1928.

sağlamak ve daha sonra öğretmenler Sanderson ve Day'ın dini propagandada bulunmadığını ispatlamak.³⁴

Savunma

Jillson savunmasında başlıklar halinde, cuma ve pazar günlerinin dini tatil olduğu hususunda ayırım gözetmediğini; öğrencilere pazar gününe dair herhangi bir zorunluluk koşmadıklarını; tarih öğretmenleri Muhtar Bey'in milli bayramda yaptığı konuşmayı heyecanla dinlediklerini; okulda dini eğitim vermediklerini ifade etti. Ayrıca Jillson, 1925-26 yılında, ABD'de bulunduğunu, 1927 yılı Paskalyasını ise İstanbul'da geçirdiğini belirterek, öğrencilerin günlüklerinde bahsettiği dini konuşmalardan ve iletişimden haberdar olmadığını ifade etti. Son olarak Jillson ifadesinde, hiçbir Türk öğrencinin dini seremonilere katılmasına izin vermediğinin ve hiçbirisiyle dini içerikli konuşmalar gerçekleştirmediğinin altını çizdi.³⁵

Kolej personelinin savunmalarında dikkate değer önemli bir husus, sıklıkla Türk ulusunun ve genç Cumhuriyetin başarılarına atıfta bulunmalarıydı. Jillson, ABD'deyken sıklıkla Türkiye'nin kaydetmiş olduğu mesafeyi ve başarılarını hemen her yerde paylaştığını, Washington'da bulunduğu sırada National Geographic Dergisi yöneticileriyle görüşmelerde bulunarak, yayınlarında Türkiye'nin güzelliklerini ele almalarını tavsiye ettiğini aktarmaktadır.³⁶ Lucille Day ise kendi ülkeleri ABD'nin de bir cumhuriyet olduğu gerçeğiyle yeni Türkiye Cumhuriyeti'ne sempati beslediğini, Türkiye'nin çok hızlı mesafe kaydettiğini, ABD'deki arkadaşlarına Türk milletinden ve liderlerinden her fırsatta övgüyle bahsettiğini aktarmaktadır. Day, ifadesindeki dini ve milli tonu artırarak, Türk dili ve kültürüne duyduğu ilgiyi, İslam dini hakkındaki olumlu düşüncelerini aktararak, zaman zaman camilere gidip dualar okuduğunu, İslam peygamberine ve ramazan kültürüne hayranlık duyduğunu ve hiçbir Müslüman Türk'ü, Hıristiyan olarak görmeyi istemediğini belirtmektedir.³⁷

Day'ın savunmasındaki laiklik vurgusu bir diğer dikkat çekici hususu oluşturmaktadır. Geçmiş dönemlerde Kolej'de, dini propagandada bulduklarını, ancak 1924 yılında çıkarılan Tevhid-i Tedrisat Kanunu'yla birlikte artık dini içerikli eğitim materyalinin kullanılmadığını belirten Day, kız öğrenciler dine dair sorular yönelttiğindeyse onları "Bu konuları konuşmayacağımıza dair devlete söz verdik" şeklinde yanıtladıklarını ifade etmiştir. Ayrıca ABD'deki eğitim sisteminin de laik olduğunu ve dolayısıyla kendilerinin bu sisteme halihazırda aşina olduklarını, Bursa Amerikan Kız Koleji'nde de sorunsuz bir biçimde bunu uyguladıklarını aktarmıştır.

³⁴ ABCFM Arşivi, 16.9.1. Vol. 4. No: 252. *Notes of the First and Second Sessions of the Brousa Trial*, 7 Mart 1928.

³⁵ ABCFM Arşivi, 16.9.1. Vol. 4. No: 254. *Statement in Answer to Charges Made by Behije Hanum*, 18 Şubat 1928.

³⁶ ABCFM Arşivi, 16.9.1. Vol. 4. No: 254. *Statement in Answer to Charges Made by Behije Hanum*, 18 Şubat 1928.

³⁷ ABCFM Arşivi, 16.9.1. Vol. 4. No: 255. *Defense of Lucille Day*, 16 Şubat 1928.

Sanderson da Day'ın savunmasına benzer şekilde, temelde bazı kız öğrencilerle dini sohbetler gerçekleştirdiğini, onlara İncil ve risaleler verdiğini kabul etmekle birlikte bunun sadece birkaç öğrenci ile kısıtlı kaldığını, okul genelinde eğitim programı çerçevesinde böyle bir propaganda yürütülmediğini iddia etmiştir.³⁸ Savunmanın detaylarına bakıldığında, İncil'in Kamuran'a mezuniyeti sonrasında verildiği, Türk milli ve dini bayramlarına saygı gösterildiği, öğrenciler arasında bir ayırım gözetilmediği, kahvaltı öncesi sessiz duaların zorunlu olmayıp gönüllülük esasına göre okutulduğu şeklinde, iddianameyi yumuşatıcı bir üslupta beyanat verildiği görülmektedir. Sanderson, Türkiye'ye geliş amaçlarının ekonomik ya da kişisel çıkar temeline dayanmadığını, kendilerine ülkelerinde öğretilmiş olan güzel şeyleri, Türk insanına aşılama hedefinin dışında hiçbir amaçlarının bulunmadığını ifade etmiştir.³⁹

Karar

Yaklaşık bir asır boyunca Anadolu sahasında faaliyet gösteren Amerikan Bord'un bölgedeki faaliyetlerine dair yüz binlerce sayfadan oluşan arşivi, örgütün *Tanrı'nın krallığı*ni inşa etmek üzere tüm dünyada ve Anadolu'da faaliyet sürdürdüğüne dair çok sayıda açık ifadeye ev sahipliği yapar. Misyonerlik temelde, bir meslektir ve kurumsal bir olgudur. Bu kurum, iki bin yıllık bir geleneğe dayanır. Misyonerler, ilahiyat eğitimine ek olarak, misyon sahasında uygulamaları gereken stratejiye kadar yoğun bir tedrisat sürecine tabi tutulurlar. Bütün bunlara ek olarak, ABD'deki sayısız kilise üyesi, Bord misyonerlerinin misyon sahalarındaki faaliyetlerini dini amaç uğruna finanse etmektedir. Bu noktada, gerek Day, gerekse Sanderson'ın dini veya iktisadi hiçbir temele dayanmaksızın kendilerini Türk gençliğinin eğitimine adanmış oldukları iddiası tarihi bir nitelik taşımaktadır. Bahsi geçen misyonerlerin, Bord'un bu coğrafyadaki tarihsel serüvenini ve misyonunu bilmiyor olmaları ihtimalini olasılık dışı bıraktığımızda, beyanlarında samimi olmadıkları görüşü ağırlık kazanır. Burada, Bord okullarının bu yıllarda öğrencilerle iletişim hususunda derslik dışında sosyal kulüpler aracılığıyla, dolaylı yaklaşım esasını benimsemiş olması da göz ardı edilmemelidir.

Öğrencilerin tahliyesi ve okul kapılarının tereddütsüz bir biçimde mühürlenmesi, Bord misyonerleri üzerinde şok etkisi yaratmıştır. Personelin yargılanma süreci ve Bord'a ait bölgedeki diğer eğitim kurumlarının risk altında bulunması, karamsar bir tablo oluşturmuştur. Ancak yaklaşık bir asır boyunca bölgede birçok badireye şahitlik eden Bord misyonerlerinin, Bursa olayının da bir dizi olumlu sonuçlar doğurduğunu düşünerek motivasyon sağlamaya çalıştığı görülür. Bölge Sekreteri Fred

³⁸ Savunma metninin detayları için ayrıca bkz: ABCFM Arşivi, 16.9.1. Vol. 4. No: 255. *Defense*, 16 Şubat 1928.

³⁹ ABCFM Arşivi, 16.9.1. Vol. 4. No: 256. *Defense of Edith Sanderson to be Given at a Hearing of the Brousa Court*. Sanderson, yaklaşık üç sayfalık savunmasında yoğunlukla Türk kültürüne ve Türkiye'ye olan bağlılığından bahsetmektedir.

Field Goodsell, Boston'daki Bord Merkezi ile yazışmasında, Bursa olayıyla ilgili bütün bu gelişmelerin, esasen Türkiye'deki Bord okullarının katı kısıtlamalara rağmen misyonerlik adına oldukça etkili sonuçlar verdiğinin somut bir ispatı olduğunu dile getirmiştir.⁴⁰ Yargılanan öğretmenlerden Lucille Day, ABD'de yayımladığı bir yazısında, Bursa olayıyla ilgili kopan bütün bu gürültünün aslında ülkede İncil'e olan merakı artırdığını belirtmişti.⁴¹ Misyoner Ernest Riggs ise Bursa olayı temelinde yabancı okullarla ilgili Türk basınındaki değerlendirmelerin, Hıristiyan dünya için son derece önem taşıdığını, bu değerlendirmelerin İncil'in gerek Türkiye'ye gerekse diğer Müslüman ülkelere taşınmasında kilit rol oynadığını ifade etmişti.⁴² Bord misyonerlerinin, henüz yargılama sürecinin devam ettiği aylarda kendi aralarında gerçekleştirdikleri bu yazışmalar, Amerikan okullarında gerçekleştirilen dini propagandanın mevcudiyeti ve motivasyonu hususunda su götürmez birer delil olarak algılanmalıdır.

Mevcut tartışmalar ışığında, örneğin, misyoner Edward Perry ile savunma avukatı Ali Haydar Bey arasında yaşanan diyalog, Türkiye'deki Bord okullarının ve geniş ölçekte Bord'un bölgedeki mevcudiyetinin temel niteliğine dair önemli ipuçları sunar. Ed Perry, duruşma öncesi Ali Haydar Bey'i, Bord'un bölgedeki tarihi misyonu hakkında bilgilendirerek, öğretmen ya da başka bir suretle olsun Bord personelinin tamamının esas amacının İncil'i Türklere tanıtmak olduğunu anlatmıştır. Fakat Türkiye'nin son yıllarda laik bir yapıya bürünmesi, Bord'a faaliyetlerini yeni bir format altında sunma zorunluluğunu getirmiştir. Bursa olayı da mevcut rejim altında bölgedeki Amerikan okullarının dikkat etmesi gereken detayların tam anlamıyla altını çizmiştir. Ali Haydar Bey, cevaben, doğrudan İncil propagandası yerine Anglosakson kültürünün geniş kitlelere tanıtımı ve aşılması suretiyle İsa sevgisinin insanlara kazandırılacağını ifade etmiştir.⁴³ Bu noktada, Misyonun gerçek hedefiyle ilgili açık ifadeler içeren bütün bu yazışmaların, henüz yargılama sürecinin devam ediyor olmasına binaen basına sızdırılmaması ve Kurum içerisinde kalması hususunda sıkı sıkıya tembihler içerdiğini belirtmek gerekir.

Olayın Diplomatik Mahfillerdeki Yansımaları

Bursa'da yaşanan tanassur olayı, elbette diplomatik ve resmi kanallar üzerinden çok sayıda girişime de sahne oldu. Bord'un Bölge Sekreteri Fred Field Goodsell ve Türkiye'ye atanan ilk ABD Büyükelçisi Joseph C. Grew, üst düzey yetkililerle sık sık irtibata geçerek, gerek Bursa olayı gerekse ülke genelindeki Amerikan kurumlarının konumu ve geleceği hususunda çıkarımda bulunmaya çalıştı. Elçi Grew, öncelikle doğrudan ya da dolaylı hiçbir temasta bulunmayarak bir süre tansiyonun düşmesini

⁴⁰ ABCFM Arşivi, 16.9.1. Vol. 4. No: 223. *EF Goodsell'den Mabel Emerson'a*. 8 Şubat 1928.

⁴¹ ABCFM Arşivi, 16.9.1. Vol. 4. No: 260. *Arrested and Tried by Turkish Court, The Happy Day News Sheet*, Mart 1928.

⁴² ABCFM Arşivi, 16.9.1. Vol. 4. No: 259. *Translation Extracts from the Current Turkish Press*. 21 Mart 1928.

⁴³ ABCFM Arşivi, 16.9.1. Vol. 4. No: 234. *Edward Perry'den Fred Field Goodsell'e*. 11 Şubat 1928.

beklemiş; hatıratında, sürecin henüz başında müdahalede bulunmasının olumsuz sonuçlar doğurabileceğini, üstelik okul hakkındaki iddiaların da doğru olduğunu belirtmişti.⁴⁴ Grew, 7 Şubat 1929 tarihinde önemli bir adım attı ve Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras ile görüşerek, Türk basınındaki Amerikan okulları karşıtı haberlerin durdurulması, Türkiye'deki diğer Amerikan müesseselerinin bu gelişmelerden zarar görmemesi, Bursa Amerikan Kız Koleji öğretmenlerinin yargılanmaması ve Kolejin belirli bir süre sonra yeniden açılması şeklindeki dört husus hakkında taahhütte bulunmasını talep etti. Grew, görüşmenin ardından Aras'ın, yargılama mevzusu hariç diğer hususlar için taahhütte bulunduğunu belirtmiştir.⁴⁵ Grew daha sonra Başvekil İnönü ile de bir görüşme gerçekleştirerek, Amerikan okullarının durumunu müzakere etmiş ve yeni okulların açılması hususunda ricada bulunmuştur. Grew, bu müzakerelerde her ne kadar Bursa Amerikan Kız Koleji'ne dair olumlu sonuçlar alamasa da Merzifon'daki koleje bir meslek bölümü eklenmesi ve Sivas'ta yeni bir okul açılması iznini koparmayı başarmıştır.⁴⁶ Ancak mesleki okul talebinin hükümet yetkililerince halihazırda dile getirilmekte olduğu ve Sivas'taki Amerikan müesseselerine ait binaların bir süreliğine Sağlık Bakanlığı'na kiralanmış olduğu göz önünde bulundurulursa, Grew'in görüşmelerinden pek de kayda değer bir sonuç çıkmadığı anlaşılır.

Öte yandan Fred Field Goodsell de ilk duruşmayı müteakiben Şubat ayının ilk günlerinde, İstanbul Bölge Milli Eğitim Müfettişi Behçet Bey'le görüşmede bulundu. Behçet Bey, olayın titizlikle soruşturulup, Bursa Amerikan Kız Koleji'nde olup bitenlerin detaylarıyla Adalet Bakanlığı'na iletilmesi hususunda kilit rol oynamaktaydı. Görüşmede Goodsell, Behçet Bey'in hem Bursa olayı hem de Amerikan okulları hakkındaki fikirlerini öğrenmeye çalıştı. Ayrıca Behçet Bey'e, Hayat Gazetesinin 2 Şubat sayısında Avni Bey tarafından kaleme alınmış olan yabancı okullarla ilgili makale hakkındaki görüşlerini sordu. Müfettiş, temelde Cumhuriyet Hükümetinin okullarda hiçbir türden dini propagandaya mahal bırakmayacağını vurguladı ve ekledi: "Dini propagandadan arınmış durumdaki Amerikan okullarının hizmet sunmasında hiçbir sakınca yoktur."⁴⁷ Goodsell, bu bağlamdaki ikinci önemli görüşmeyi, Milli Eğitim Bakanlığı Müsteşarlarından İhsan Bey'le yapmıştır. İhsan Bey'in, Bakan Necati Bey ile yakın ilişkisi bulunmaktadır. Dolayısıyla, onun konuya dair fikirlerinin Bakanlığın resmi görüşleriyle doğrudan örtüşmekte olduğu söylenebilir. İhsan Bey, Goodsell'le gerçekleştirdiği mülakatta, müfettiş Behçet Bey'inkiyle benzer bir çizgide görüş bildirmiştir. Buna göre Cumhuriyet önderleri, dini ve siyasi

⁴⁴ Joseph C. Grew, *Yeni Türkiye*, Çev. Kadri Mustafa Orağlı, Multilingual Yay., İstanbul 1999, s. 71.

⁴⁵ Grew, 10 Şubat tarihinde Bakan Aras'ın elçilik personeli Ives ile yaptığı bir diğer görüşmede; elçiye Bursa Amerikan Kız Koleji'nin yeniden açılması taahhüdünde ileri gittiğini ve okulun yeniden açılmasının mümkün olmayacağını belirttiğini aktarmaktadır.

⁴⁶ Grew, *a.g.e.*, s. 81.

⁴⁷ ABCFM Arşivi, 16.9.1. Vol. 4. No: 227. F. F. Goodsell, *Memoranda of Conference with Behjet Bey the Supervisor of Education for the City of Constantinople and Vicinity*, 5 Şubat 1928.

propagandadan arınmış, özellikle mesleki eğitim sunan Amerikan okullarına oldukça sıcak bakmaktadırlar. Ancak bu bağlamda gerek okul içerisinde, gerekse okul dışarısında dini propagandaya müsaade edilmeyecektir.⁴⁸

Bu noktada Cumhuriyetin yeni insan projesi hususundaki hassasiyeti dikkate değer boyuttadır. Cumhuriyetin mimarları, Osmanlı Döneminde, payitahttan ülkenin en ücra köşelerine dek türemiş olan sayısız misyonerlik okulunun ürettiği yeni kuşağı ve bu eğitim kurumlarının sakıncalı yanlarını birebir gözlemlemişlerdi. Dolayısıyla onların nezdinde yabancı okulların sakıncaları apaçık ortadaydı. Fakat diğer yandan, bu yıllarda Cumhuriyetin laik eğitim projesi henüz çok yeniydi. Modern eğitim sistemine geçiş için yabancı okullar, bir basamak olarak kullanılabilirlikti. Bakan Necati Bey'in ve ekibinin, ülkenin ihtiyacı olan hemen her daldan eğitimli personelin yetiştirilebilmesi için mesleki eğitim sunmaları hususundaki teklifi, yabancı okullara karşı pragmatik bir yaklaşım sergiledikleri yönünde okunmalıdır. Bu yaklaşımda önemli bir detay daha vardır. Bu dönemde ABD Senatosu'nun Lozan Antlaşması'nı onaylamakta özellikle yavaş davranıyor olması göz önünde bulundurulduğunda -diplomatik ilişkilerin henüz rayına tam oturmadığı gerekçesiyle- iki ülke arasındaki ilişkileri zedeleme çekincesidir; okullar tamamen kapatılmamış ancak dini propaganda yapılmaması ön şartıyla mesleki eğitim teşvik edilmiştir.

Yargılamaların Sonuçları

Duruşmaların Nisan sonuna uzamasıyla Sanderson, İstanbul'daki Bord matbasında görev yapmaya başlamıştı, Jilsson da Bursa'da ikametine devam ederek, Kolej binasına göz kulak oluyordu. Hâkim Nizamettin Bey, nihayet 30 Nisan 1928'de davayı karara bağladı. Davalıların kısmi itirafları, dini propagandaya maruz kalan öğrencilerin ifadeleri, şahitlerin görüşleri, öğrencilerin günlüklerindeki açık ifadeler ve okutulan kitapların dini içeriği sabit görülerek, dava sonuçlandırıldı. Jilsson, Sanderson ve Day, 3'er gün hafif hapis cezası ve 3'er lira para cezasına çarptırıldı. İyi halleri göz önünde bulundurularak hapis cezalarını, ikametgâhlarında çekmeleri kararlaştırıldı. Cezanın dayanağı, kendilerine emanet edilen çocukların dini ve milli değerlerini yasalara aykırı surette değiştirerek, gerek ailelerinden, gerekse mensubu oldukları ülkeden soğumalarına yol açmaktı.⁴⁹

Avukat Ali Haydar Bey, Bursa'daki yerel mahkemenin kararını, o yıllarda Eskişehir'de bulunan temyiz mahkemesine sunarak yeniden yargılama talebinde bulundu. Gerek Bord misyonerlerinin, gerekse Ali Haydar Bey'in, temyiz mahkemesi üyeleriyle olan kişisel bağlantıları, mahkeme kararının 1928 yılı Eylül ayında yeniden görüşülmesini sağladı. Öyle ki temyiz mahkemesinin iki üyesi, Kolej'in eski müdürü Jilsson'a mektup yazarak, okulun yeniden açılabileceğini ve kendi kızlarının

⁴⁸ ABCFM Arşivi, 16.9.1. Vol. 4. No: 228. *Memoranda of Conference with Ihsan Bey of the Department of Education in Angora.* 28 Ocak 1928.

⁴⁹ ABCFM Arşivi, 16.9.1. Vol. 4. No: 265. *Translation of the Verdict.* 30 Nisan 1928.

da okula kabul edilmesini umduklarını bildirmişlerdi.⁵⁰ Mahkeme üyelerinin yaklaşımı, Bord misyonerlerini ve Avukat Ali Haydar Bey'i, okulun yeniden açılacağı konusunda oldukça umutlandırdı. Eylül ayında gerçekleşecek duruşmadan Jillson, Sanderson ve Day'in beraati ve okulun açılması yönünde karar çıkmasını beklediler. Jillson, henüz mahkeme süreci tamamlanmadan, temyiz mahkemesinden gelen karara binaen Bursa Milli Eğitim Müdürlüğü'ne başvurarak, güz Dönemindeki eğitim-öğretim programına yetişmek üzere okulun yeniden açılmasını talep etti.⁵¹ Başlıca temyiz gerekçesi, duruşmada tercüman bulunmaması ve davalıların ifadelerinin kararda dikkate alınmamış olmasıydı. Ali Haydar Bey'in tabiriyle temyiz mahkemesinden gelen gerekçe göz boyamaya yönelikti.⁵² 17 ve 26 Eylül'de gerçekleştirilen iki yeni duruşmada Hâkim Niyazi Bey, yargılamanın usulüne göre yapıldığını, ancak karara bu detayların yansıtılmadığını, bu detayların yansıtılarak önceki kararın onaylandığını belirtti.⁵³

Üç ABD'li misyonerin aldığı 3'er gün ev hapsi ve 3'er liralık ceza, temsili nitelikteydi. Ancak bu kararlar birlikte, Kolej'in yeniden açılabilmesi ihtimali ortadan kalkmış oluyordu. Karar karşısında Bord misyonerleri ve Amerikan Elçiliği, her ne kadar hayal kırıklığı yaşamış olsa da yetkililerle yapılan görüşmeler bazı umut verici ipuçları içermekteydi. Büyükelçi Grew, dava sürecini başından sonuna kadar takip etmiş, basındaki değerlendirmeleri, iddianame, duruşma ve karar aşamalarını titizlikle incelemişti. Grew'a göre Bursa'daki gelişmeler, dini bir mesele olmaktan öte tamamen yeni Türkiye'nin kültürel milliyetçilik hususundaki hassasiyetleriyle alakalıydı. Nitekim Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, Grew'le 1928 Nisan'ında yaptığı bir görüşmede yeni Amerikan okullarının açılmasının önünde bir engel bulunmadığını belirtmişti.⁵⁴ Resmin tamamı yeniden göz önünde bulundurulduğunda, Bord okullarında müfredat ve program itibarıyla Osmanlı Dönemindekine benzer serbest bir misyonerlik uygulamasının söz konusu olmadığı görülmektedir. Bord okulları, 1924 yılında uygulamaya konulan laik eğitim programı çerçevesinde müfredatlarını yeniden düzenlemiş ve "dolaylı misyonerlik" metodunu benimsemişlerdir. Bursa Amerikan Kız Koleji yargılamalarında da görüldüğü üzere, öğrenciler sıkı sıkıya bir dini programa tabi değillerdi. Bu noktada, tanassur olayının su yüzüne çıkma-

⁵⁰ ABCFM Arşivi, 16.9.1. Vol. 4. No: 276. *From Fred Field Goodsell to Ernest W. Riggs*. 21 Ağustos 1928.

⁵¹ ABCFM Arşivi, 16.9.1. Vol. 4. No: 286. *Copy of Translation of Miss Jillson's Petition for the Reopening of the Brousa School*. 18 Eylül 1928.

⁵² ABCFM Arşivi, 16.9.1. Vol. 4. No: 278. *Memorandum of Interview with Ali Haydar Bey*. 8 Eylül 1928.

⁵³ ABCFM Arşivi, 16.9.1. Vol. 4. No: 280. *Memoranda Regarding Retrial of Brousa American Ladies*. 17 Eylül 1928.

⁵⁴ ABCFM Arşivi, 16.9.1. Vol. 4. No: 267. Fred Field Goodsell, *Memorandum of Conference with Ambassador Grew*, 9 Mayıs 1928. Burada Goodsell, Bakan Tevfik Rüştü Zorlu'nun, Elçi Grew'le görüşmesinde Sivas'ta yer alan Bord'a ait okul binalarının Sağlık Bakanlığı'na kiralanmış olduğunu sonradan öğrendiğini aktarır. Zorlu, gerekirse burada bir Amerikan Okulu açılabilmesi için binanın yeniden tahliyesini sağlayabileceğini ya da Talas'taki Amerikan Okulu'nun yeniden faaliyete başlaması hususunda yardımlarda bulunabileceğini ifade etmiştir.

sıyla fitili ateşlenen yabancı okulların yeni nesiller üzerindeki menfi milli ve dini etkilerine dair tartışmalar, bu kurumların gerçek işlevlerinin yeniden ve titizlikle irdelenmesine yol açtı. Müfettişlerden gelen raporlar doğrultusunda okulun bir aydan daha kısa bir süre zarfında mühürlenmesi, ülkenin yeni nesillerin inşası sürecinde kontrolü tartışmasız olarak elinde tutma niyetini gösterdi. Böylece, dini ve siyasi propagandadan uzak, laik ve bilimsel nitelikteki Amerikan okullarının mevcudiyetine rahatlıkla müsaade edilmekle birlikte, yeni nesillerin dini ve milli değerlerinin tasarımı hususundaki girişimlere hiçbir şans tanınmayacağı mesajı açıkça verilmiş oldu. Bu noktada, Grew'ün kültürel milliyetçilik hususundaki tespitinin gayet isabetli olduğunu belirtmek gerekir.

1927 yılının Aralık ayında başlayan fırtınalı süreç; yetkililerle yapılan uzun görüşmeler, elçilik düzeyindeki temaslar, dava süreci ve basındaki yansımalar, 1928 Mayıs'ına gelindiğinde Bord misyonerlerinin önündeki tabloyu oldukça netleştirmişti. Bord misyonerleri, hükümetin dini propaganda aleyhindeki yaptırımlarını dikkate almayarak ihtiyatı elden bıraktıkları ve halihazırda kusursuz bir işlerlik kazanmış olan Bord okullarının mevcudiyetini istemeden tartışmaya açmış buldukları için pişmanlık duydular. Nitekim dolaylı metotlarla da olsa öğrenciler üzerinde misyonerlik faaliyetleri sürdürülebiliyordu. Bursa Amerikan Kız Koleji'nde Protestanlığı benimseyen kız öğrenciler mevcut sistemin işlerliğinin bir kanıtıydı. Öte yandan Bord misyonerleri, sislerin arasında umut verici ışıltılar da görüyorlardı. Bunlardan ilki, ülkenin dini özgürlükleri ve laikliği benimsemesinde gizliydi. Bord misyonerleri, ülkedeki din özgürlüğünün Türk ulusunu Protestanlaştırmak ya da İsa sevgisini aşılacak adına önlerine önemli bir fırsat çıkardığını düşünmekteydiler. İkinci olumlu gelişme ise, her ne kadar bir misyon okulunun kapanmasına mal olsa da, mevcut misyonerlik faaliyetlerinin umut verici sonuçlar doğurmakta olduğu ve Protestanlığın yeni nesillere aşılabilirdiği verisiydi. Cornelius H. Patton, Brewer Eddy ve Carolyn D. Smiley, Mayıs ayında Boston'daki Bord merkezine gönderdikleri rapora, Muadelet'in günlüğünü de iliştiirmişler ve misyon dostlarının, Müslüman bir kız öğrencinin kazanmış olduğu İsa sevgisine, günlüğün satırlarında şahit olmalarını istemiş ve ardından eklemişlerdi: *Hıristiyanlığın resmi müfredat çerçevesinde öğretilmesinde engel olunabilir ancak Hıristiyan öğretmenin öğrenciler üzerindeki kişisel nüfuzuna karşı konulamaz. Misyon sahalarında Hıristiyanlık, anlatılmaktan ziyade temsili suretle aşılanır.*⁵⁵ Gerek burada anılan, gerekse 1928 yılına ait diğer bütün raporlarda, dolaysız Hıristiyanlaştırma metodunun kazanmış olduğu öneme dikkat çekilirken, bu yeni stratejinin su yüzüne çıkmasına yol açmamak için bahsi geçen yazışmaların içeriğinin basımla paylaşılması hususu özellikle vurgulanmıştı. Bu noktadan hareketle, Bord'un yeni stratejisinin, Hükümetin çizdiği sınırlar dâhilinde daha çok simgesel ve temsili surette, Anglosakson kültürün aşılması temeline dayandığı açıklıkla söylenebilir.

⁵⁵ ABCFM Arşivi, 16.9.1. Vol. 4. No: 270. *From Cornelius H. Patton, Brewer Eddy, and Carolyn D. Smiley to the Home Department.* 19 Mayıs 1928.

Sonuç

Avni Bey'in, tek bir Amerikan vatandaşı bulunmamasına rağmen, Bursa'da bir Amerikan okulunun neden mesaide bulunduğuna yönelik sorusunun yanıtının, Bord misyonerlerinin kendi aralarındaki yazışmalar ışığında kristalleşmekte olduğuna şüphe yoktur; okulların temel hedefi, öğrencileri Anglosakson zihin yapısına aşına kılarak, zamanla Protestanlığı benimsemelerini sağlamaktır. Bu noktada ilgi çekici husus, Avni Bey'in birincil nitelikteki örgüt içi muhaberata vâkıf olmaksızın Bord'un temel hedeflerine dair keskin ve isabetli analizlerde bulunmasıdır. Dönemin basını da paralel ölçekte, yabancı okulların temel fonksiyonuna dair tespitlerde bulunmuştur.⁵⁶

Milli Eğitim Bakanı Necati Bey'in yabancı okullar bünyesindeki dini ve siyasi propagandaya, hoşgörü gösterilmeyeceği yönündeki kesin tavrı da anlamlıdır. Bütün bu bilgiler, Osmanlı ve Cumhuriyet yönetici elitinin, misyonerlik faaliyetlerini ve yabancı kurumları nasıl algıladıklarına dair bir karşılaştırma yapma fırsatı vermektedir. Osmanlı yöneticileri, misyonerlik faaliyetlerini uzunca bir süre Hıristiyan tebaanın kendi iç meselesi şeklinde algılamış, Müslüman halktan uzak durdukları ölçüde misyonerlik faaliyetlerine karşı bir tavır sergilenmemiştir. II. Abdülhamit Döneminde bu algılama değişmiş, Osmanlı topraklarındaki misyoner okullarının, filizlenmekte olan Ermeni sorununda oynadıkları rolün önemi anlaşılmaya başlanmıştır.⁵⁷ Ancak gerek devletin içerisinde bulunduğu dağılıma süreci, gerekse kapitülasyon ve çeşitli hukuki teamüllerle edinilmiş olan haklar neticesinde I. Dünya Savaşı yıllarına dek misyonerlik kurumlarına müdahale etmek pek mümkün olmamıştır. Yeni dönemdeyse, henüz Kurtuluş Savaşı yıllarından itibaren Mustafa Kemal Paşa ve ekibi, misyonerlik kurumlarına karşı oldukça mesafeli durmuşlardır. Bursa Ame-

⁵⁶ Konuyla ilgili basında ön plana çıkan değerlendirmeler için bkz. Vakit, 31 Ocak 1928; Karagöz, 1 Şubat 1928; Cumhuriyet, 15 Şubat 1928; İkdam, 29 Şubat 1928.

⁵⁷ Misyonerlik faaliyetleri, 1890'lı yıllar öncesinde de Bâb-ı Âli'nin gözünden kaçan bir husus değildir. Nitekim yöneticiler, ülke genelinde 1880'li yıllarda gerçekleştirilen misyonerlik faaliyetleriyle ilgili bazı raporlara sahiptirler. Ancak 1890'lı yılların öncesindeki bu raporlar misyonerlik olgusunun neden-sonuç ilişkisi içerisinde detaylı olarak anlaşılmasına yönelik tetkikler değildir. Söz konusu neden-sonuç ilişkisi Ermenilerin ihtilal hareketlerine başladıkları 1890'lı yıllarda netlik kazanacaktır. 1890 öncesi misyonerlik mefhumuyla ilgili bazı Osmanlı yazışmaları için bkz. BOA. HR. SFR. 99/16; BOA. HR. SFR. 100/18; BOA. HR. SFR. 109/15; BOA. DH. MKT. 1422/15; BOA. Y.PRK. ASK. 37/52. Bord misyonerlerinin Ermeniler arasında devlet aleyhtarı fikirler yaymalarıyla ilgili ilk gelişmelerden biri Merzifon'da bulunan Anadolu Koleji bünyesinde 1893 yılında meydana gelen olaylarla bağlantılıdır. Merzifon'da bulunan Bord misyonerlerinin Ermeni Hınçak Komitesi'ne üye bazı kimselere silah yardımıyla buldukları ve bu kimselere evrak-ı muzırta dağıttıkları yönünde tespitler mevcuttur. Bu olayla ilgili başlatılan tahkikatın detayları için bkz. BOA. İrade. Hususi. 8/1310/B-36. Amerikalı Misyonerlerin Osmanlı Ermenileri arasındaki faaliyetler ve Ermeni meselesindeki konularına dair değerlendirmeler için bkz. Ömer Turan, Amerikan Misyonerlerine Ermeni Patrikhanesi'nin Tepkisi, Hoşgöründen Yol Ayrımına Ermeniler, Cilt 3, Yay. Haz. Metin Hülagü vd., Erciyes Üniversitesi Yay., ss. 405-438., Bilal Şimşir, Ermeni Propagandasının Amerika Boyutu Üzerine, *Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumu ile İlişkileri* (8-12 Ekim 1984 Erzurum), Ankara 1985.

rikan Kız Koleji'nin kapatılış sürecinde şahit olunduğu üzere, aynı mesafenin Cumhuriyet'in ilanını takip eden 1920'li yıllarda da gerek bakanlıklar, gerekse basın ve kamuoyu nezdinde korunduğu görülmektedir. Ancak bu mesafenin, Türk-Amerikan ilişkilerinin bu yıllarda içinde bulunduğu hassasiyete binaen, genel hatlarıyla oldukça dostane ikili ilişkiler ve diplomatik incelikler arz ettiğini de belirtmek gerekir. Yabancı eğitim kurumları karşısındaki bu mesafenin ve özelden Bursa Amerikan Kız Koleji'nin kapatılmasının işaret ettiği en önemli husus, muhtemelen Cumhuriyet elitinin kültürel milliyetçilik hususundaki hassasiyetidir. Bu süreçte inşa edilmeye çalışılan ulus bilinci, içerisinde kuşkusuz Protestan ve/veya Hıristiyan, daha genelde İslam dışı bir dini inancı ya da politik aidiyeti barındıramazdı. Din ve etnisitenin yüzyıllar boyunca gelenek halinde iç içe geçtiği bir toplumu henüz devralan Cumhuriyetin, her ne kadar laik değerlere sıkı sıkıya sarılsa da, yetişen yeni nesilleri “kültürel milliyetçilik” temelinde mayalamak zorunda olduğu göz ardı edilmemelidir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde Bursa Amerikan Kız Koleji'nin hızlı bir biçimde kapatılması hiç tesadüf değildir.

Son olarak, Bursa Amerikan Kız Koleji merkezli gelişmeler, Bord açısından değerlendirildiğinde, okulun kapatılış sürecindeki kararlılık ve yetkililerin tutumu, artık Batılı misyonerlerin Türkiye sınırları içerisinde aleni surette misyonerlik faaliyetinde bulunamayacaklarının altını kesin olarak çizmiştir. Böylece Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren uygulanan geçiş niteliğindeki dolaylı misyonerlik stratejisinin devam ettirilmesi mecburi nitelik kazanmıştır.

KAYNAKLAR**Arşiv Vesikaları**

ABCFM Arşivi

16.9.1. Vol. 4. No: 223.

16.9.1. Vol. 4. No: 225.

16.9.1. Vol. 4. No: 226.

16.9.1. Vol. 4. No: 234.

16.9.1. Vol. 4. No: 244.

16.9.1. Vol. 4. No: 246.

16.9.1. Vol. 4. No: 249.

16.9.1. Vol. 4. No: 250.

16.9.1. Vol. 4. No: 252.

16.9.1. Vol. 4. No: 254.

16.9.1. Vol. 4. No: 255.

16.9.1. Vol. 4. No: 256.

16.9.1. Vol. 4. No: 259.

16.9.1. Vol. 4. No: 260.

16.9.1. Vol. 4. No: 265.

16.9.1. Vol. 4. No: 267.

16.9.1. Vol. 4. No: 270.

16.9.1. Vol. 4. No: 276

16.9.1. Vol. 4. No: 278.

16.9.1. Vol. 4. No: 280.

16.9.1. Vol. 4. No: 286.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

BOA. DH. MKT. 1422/15

BOA. HR. HMŞ. İŞO. 71/1-2.

BOA. HR. SFR. 100/18

BOA. HR. SFR. 109/15

BOA. HR. SFR. 99/16

BOA. İrade. Hususi. 8/1310/B-36

BOA. Y.PRK. ASK. 37/52.

Harvard Üniversitesi Houghton Kütüphanesi Özel Koleksiyonu

Henry Harrison Riggs, *ABCFM History in Turkey 1910-1942, Beginning Again in the Turkey Missions.*

Sürelî Yayınlar

Vakit

Cumhuriyet

Karagöz

İkdam

Hayat

Tetkik Eserler

Açıkses, Erdal, *Amerikalıların Harput'taki Misyonerlik Faaliyetleri*, TTK, Ankara 2003.

Akgün, Seçil, "Tevhid-i Tedrisat", *Cumhuriyet Dönemi'nde Eğitim*, İstanbul 1983. ss. 37-48.

Alan, Gülbadi, *Amerikan Board'ın Merzifon'daki Faaliyetleri ve Anadolu Koleji*, TTK Yay., Ankara 2008.

Armaoğlu, Fahir, "Türkiye'de Amerikan Okulları Krizi 1927-1928", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı 37, Cilt XIII, Mart 1997, ss. 1-30.

Bartholomew, Alan Alfred, *Tarsus American School 1888-1988 The evolution of a missionary institution in Turkey*, Bryn Mawr College, PhD, Bryn Mawr 1989.

Field, James A., *America and the Mediterranean World 1776-1882*, Princeton University Press, Princeton, 1969.

Grew, Joseph C., *Yeni Türkiye*, Çev. Kadri Mustafa Orağlı, Multilingual Yay., İstanbul 1999.

Jackson, Phillips C., *Protestant America and The Pagan World: The First Half Century of American Board of Commissioners for Foreign Missions*, Harvard University Press, Cambridge, 1969.

Kocabaşoğlu, Uygur, *Anadolu'daki Amerika*, Arba Yay., İstanbul 1989.

Mutlu, Şamil, *Osmanlı Devleti'nde Misyoner Okulları*, Gökkuşbu Yay., İstanbul 2005.

Ortaylı, İlber, “Tanzimat Döneminde Tanassur ve Din Değişirme Olayları”, *Tanzimat’ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu, Ankara 31 Ekim-3 Kasım 1989*, TTK Yay, Ankara 1994. ss. 481-187.

Sezer, Ayten, *Atatürk Döneminde Yabancı Okullar*, TTK, Ankara 1999.

Strong, William E., *The Story of the American Board*, The Pilgrim Press Boston 1910.

Strong, William E., Enoch F. Bell, *Survey of the Fields 1918-1919*, Boston 1919.

Şimşir, Bilal, Ermeni Propagandasının Amerika Boyutu Üzerine, *Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumu İle İlişkileri* (8-12 Ekim 1984 Erzurum), Ankara 1985.

Şişman, Adnan, *XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devletinde Yabancı Devletlerin Kültürel ve Sosyal Müesseseleri*, ATAM Yay., Ankara 2006.

Tracy, Joseph *History of the American Board of Commissioners for Foreign Missions*, M. W. Dodd, New York 1842.

Trask, Roger R., “Unnamed Christianity in Turkey during the Atatürk Era” *Muslim World*, LV, January 1965, ss. 66-76.

Turan, Ömer, “Amerikan Misyonerlerine Ermeni Patrikhanesi’nin Tepkisi”, *Hoşgöründen Yol Ayrımına Ermeniler*, Cilt 3, Yay. Haz. Metin Hülagü vd., Erciyes Üniversitesi Yay., ss. 405-438.

Washburn, George, *Fifty Years in Constantinople and Recollections of Robert College*, Houghton Mifflin Company, Boston and New York 1909.

Yıldırım, Hayri, *Bursa Amerikan Kolejinin Misyonerlik Davası*, Kum Saati Yay., İstanbul 2001.

Yıldız, Özgür, *Türkiye’de Amerikan Protestan Misyonerlerinin Faaliyetleri Çerçevesinde Bursa Şubesi (İstasyonu) 1834-1928*, Erciyes Üniversitesi, Basılmamış Doktora Tezi, Kayseri 2007.

Yücel, İdris, “A Missionary Society at the Crossroad: American Missionaries During the Collapse of the Ottoman Empire”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi CTAD*, Sayı 15, Bahar 2012. ss. 51-68.

_____, *Kendi Belgeleri Işığında Amerikan Board’ın Osmanlı Ülkesindeki Teşkilatlanması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri 2005.